

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ, КРИМІНОЛОГІЇ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО І КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

УДК 343.132 : 343.77

Алексєєва-Процюк Д. О., к.і.н., с.н.с. НАВС;
Брисковська О. М., к.ю.н., с.н.с. НАВС

Особливості досудового розслідування незаконного видобування корисних копалин (бурштину-сирцю)

У статті проведений аналіз стану розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним видобуванням бурштину-сирцю; висвітлені фактори, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень цієї категорії; розкрито особливості досудового розслідування у кримінальних провадженнях за фактами незаконного видобування корисних копалин (бурштину-сирцю).

Ключові слова: екологічні злочини, корисні копалини, бурштин-сирець, незаконний видобуток, досудове розслідування, природні ресурси.

В статье проведен анализ состояния расследования уголовных правонарушений связанных с незаконной добычей янтаря-сырца; освещены факторы, способствующие совершению уголовных преступлений этой категории; раскрыты особенности досудебного расследования по уголовным производствам по фактам незаконной добычи полезных ископаемых (янтаря-сырца).

Ключевые слова: экологические преступления, полезные ископаемые, бурштин-сырец, незаконная добыча, досудебное расследование, природные ресурсы.

In the article the analysis of the investigation of criminal offenses related to illegal mining burshtynu raw; highlights the factors contributing to the commission of criminal offenses in this category; the features of the pre-trial investigation in the criminal proceedings into the illegal mining (raw amber).

Keywords: ecological crimes, minerals, burshtin-raw, illegal booty, pre-trial investigation, natural resources.

Актуальність. У структурі екологічних злочинів незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення займає особливе місце. Негативними наслідками злочинів цієї категорії є заподіяння збитку економіці та екології країни в тих регіонах, у яких розміщені поклади корисних копалин і ведеться їх активне видобування. Надра є особливо важливим економічним і стратегічним природним ресурсом, який ст. 13 Конституції України визнаються об'єктом права власності Українського народу [1]. Специфіка вчинення такого злочину значною мірою зумовлена територіальними особливостями регіону, тобто природно-географічними та геологічними чинниками. Так, у Рівненській області особливу поширеність набув незаконний видобуток корисних копалин загальнодержавного значення, предметом якого є бурштин, чим завдається суттєва шкода державі, навколишньому середовищу, здоров'ю людей. Бурштин незаконно добувають і транспортують за кордон. Система

видобутку бурштину непроста. В ній чітко проглядається налагоджена корупційна схема прикриття злочинів.

Стан дослідження. Слід зазначити, що окремі аспекти методики розслідування екологічних злочинів розглядалися у роботах О.О. Дудорова, Г.В. Завгородня, С.О. Книженко, А.Г. Лісового, В.Д. Ларчева, В.К. Матвійчука, В.Х. Меркурісова, Н.В. Нетеси, М.О. Селіванова, О.П. Шем'якова та інших. Однак, питання розслідування незаконного видобування корисних копалин є малодослідженими. Окремі аспекти розслідування незаконного видобування корисних копалин

Метою статті є висвітлення особливостей досудового розслідування в кримінальних провадженнях за фактами незаконного видобування корисних копалин (бурштину-сирцю).

Виклад основного матеріалу. На території Прип'ятського басейну на даний час виявлені 7 зон розвитку відкладів з вмістом бурштину, що мають промислове значення. Запаси бурштину в розвіданих родовищах оцінюються в межах 134,8 тон. Запаси бурштину в перспективних родовищах за прогнозами оцінюються орієнтовно в обсягах понад 950 тон.

Великі території розповсюдження проявів, закритість місцевості (ліси, посадки), віддаленість від населених пунктів, легкодоступність для розробки ручним і гідромеханізованим способом призводить до масового несанкціонованого видобування бурштину.

Незаконний видобуток бурштину-сирцю здійснюється місцевим населенням Рівненської області з використанням водяних pomp шляхом вимивання породи з товщі ґрунту (до 10 метрів вглиб). Видобутий таким чином бурштин закупляється незареєстрованими посередницькими структурами і контрабандою вивозиться для подальшої переробки за межі України, здебільшого до Республіки Польща, а також в Прибалтику та Росію. За даними відповідних служб, щорічно за кордон України протиправним шляхом вивозиться до 5 тон бурштину. Шматки бурштину вагою 50-100 грамів (їх копачі за розміри називають «сірниками») оплачуються з розрахунку 240 доларів за кілограм, а каміні від 1 кілограму та вище коштують 1-1,5 долара за грам [2].

З початку 2014 року до чергових частин МРВ області надійшло 722 заяви та повідомлення, що стосуються незаконного видобутку бурштину, з яких 180 з ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ст. 240 КК України (42 — виявлено УДСБЕЗ УМВС) [3].

По матеріалах, зареєстрованих у Журналі єдиного обліку, вилучено: 114 мотопомп, 17 одиниць транспорту, 2 кг. 89 грам бурштину. Виявлено 173 осіб, які займалися незаконним видобутком бурштину.

З початку поточного року в провадженні слідчих підрозділів УМВС перебувало 180 кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 240 КК України.

У 119 кримінальних провадженнях досудове слідство закінчено, з яких: 78 з обвинувальними актами направлені до місцевих судів; 64 закрито на підставі п. 2 ст. 284 КПК України у зв'язку зі встановленням відсутності в діянні складу кримінального правопорушення; 78 особам повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень. Станом на 16.07.2014 у провадженні слідчих підрозділів перебуває 61 кримінальне провадження, досудове розслідування за якими не закінчено.

За відкритими кримінальними провадженнями накладено арешт на майно на

загальну суму 320 тис. грн. У ході досудового розслідування під час проведення обшуків у осіб, що займаються скупкою бурштину-сирцю вилучено 30 кг бурштину.

Стан викриття, документування та досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним видобутком бурштину-сирцю перебуває на постійному особистому контролі. З метою запобігання злочинам, пов'язаним із незаконним видобутком бурштину-сирцю на території Рівненської області, працівниками міліції на системній основі проводяться як організаційні, так і практичні заходи щодо профілактики, запобігання та виявлення осіб, які займаються незаконним видобуванням бурштину. Практикується проведення спільних рейдів з працівниками лісової охорони та екологічної інспекції Рівненської області. Відповідно до наказу УМВС України в Рівненській області від 30.05.2014 № 1051 на території області проводиться оперативно-профілактичні заходи щодо протидії незаконному видобутку бурштину, до яких залучено такі підрозділи: УДСБЕЗ, УКР, УГБ, ВСМ, УБОЗ, СУ, УДСО, ВДАІ та інші. Крім того, вахтовим нарядом ВСМ УМВС здійснюється охорона майна кар'єру та гірничої дільниці ДП «Бурштин України» на території урочища «Пугач» смт. Клесів Сарненського району. Також постійно проводяться заходи із здобуття інформації від місцевого населення, працівників державної лісової охорони та інших джерел щодо встановлення місць незаконного видобутку бурштину та осіб, що можуть займатись його незаконним видобутком.

Проведеним аналізом стану розслідування кримінальних правопорушень встановлено, що серед злочинів одним з найбільш латентних, таких, що важко виявляються та підлягають доказуванню, є незаконне видобування бурштину, фактично видобуток проводиться у лісах та полях. Державні органи не володіють дійсними масштабом порушень і заподіяної довкіллю шкоди. Держкоінспекція, Держсільгоспінспекція і державна лісова охорона інформацією про площі порушених земель, в тому числі лісового фонду не мають, а тому, на порушення не реагують взагалі.

Провадження цієї категорії належать до складних з точки зору організації та проведення досудового розслідування. Це пояснюється характером способу їх учинення. Складність полягає у тому, що видобування бурштину, як правило, виявляється працівниками лісової охорони та працівниками Держсільгоспінспекції, тобто від моменту вчинення злочину до моменту його виявлення проходить певний проміжок часу, що негативно впливає на фіксацію слідів злочину та використання криміналістичних засобів, за якими можливе встановлення осіб, які їх вчинили.

Вивчення слідчої практики дає підстави констатувати, що головними факторами, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень цієї категорії та ускладнюють процес їх розслідування, є такі:

1. Складність встановлення точного часу вчинення злочину. Дані про незаконне видобування бурштину здебільшого надходять від спеціалізованих підприємств лише під час планового або позачергового обходів, у зв'язку з цим ускладнена можливість швидкого реагування на факти незаконного видобування корисних копалин, розміщених у віддаленій місцевості, через значний проміжок часу після вчинення злочину.

2. Надходження до ОВС повідомлень про вчинення злочинів через певний (іноді досить тривалий) час, призводить до того, що огляд місця події слідчими проводиться значно пізніше. Відтак, при проведенні огляду місця події через зміни погодних умов та сплину певного проміжку часу, нічого не вилучається, або наявні сліди не містять у собі достатньої інформації про особу злочинця. Отже, слідчий позбавлений мож-

ливості своєчасного вжиття заходів щодо виявлення та фіксації слідів злочинів, встановлення осіб, які причетні до їх учинення.

3. Самостійне документування працівниками, які обслуговують площі порушених земель, фактів протиправних дій (зі складанням актів) з повідомлення правоохоронних органів у подальшому ускладнює одержання необхідної доказової інформації про подію злочину.

4. Кримінальні правопорушення цієї категорії вчиняються переважно за межами населених пунктів або на їх окраїнах, в полі, на території сільськогосподарських угідь, лісів, що унеможлиблює пошук свідків учиненого злочину.

5. Відсутність охорони на таких об'єктах.

6. Розміщення корисних копалин (залежів бурштину) на території приватних земельних ділянок. Доступ до такого об'єкта з метою проведення його огляду, можливий лише в разі наявності відповідної ухвали суду.

7. Злочинці-професіонали відрізняються винахідливістю у приховуванні злочину. Типовими із них є: вчинення злочину біля населених пунктів, у яких вони не проживають або у віддаленому місці; негайний збут бурштинуздобутого злочинним шляхом через корумповану схему прикриття злочинів, знищення продуктів його переробки, або їх надійне приховання; знищення або приховання знарядь злочину; відмова від дачі показань або дача завідомо неправдивих показань; активний вплив з цією метою на очевидців, свідків, потерпілих; складання неправдивого алібі.

Отже, організація початкового етапу розслідування цих кримінальних правопорушень має низку особливостей, які стосуються: організації, проведення й фіксації огляду місця вчинення кримінального правопорушення; специфічних обставин, які підлягають доказуванню; встановлення осіб, причетних до кримінального правопорушення, в умовах неочевидності.

У разі надходження до ОВС заяви або повідомлення від фізичної чи юридичної особи про незаконне видобування корисних копалин (бурштину-сирцю):

оперативний черговий територіального органу внутрішніх справ, відповідно до п. 3.5 Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженої наказом МВС від 19.11.2012 № 1050, з'ясовує самостійно з будь-якого джерела характер і обставини того, що може свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до журналу ЄО та доповісти зазначені матеріали начальникові органу досудового розслідування, про що інформує керівника ОВС. Відповідно до п. 2.3. цієї Інструкції, матеріали з ознаками кримінального правопорушення заборонено передавати без реєстрації в журналі ЄО та ЄРДР до іншого ОВС. Заяви і повідомлення про незаконне видобування корисних копалин (бурштину) відразу після їх надходження вносяться до інформаційної підсистеми "ФАКТ" інтегрованої ІПС ОВС.

Відповідно до ст. 214 КПК України, слідчий невідкладно, але не пізніше 24 годин зобов'язаний внести відомості про кримінальне правопорушення за заявою або повідомленням до ЄРДР.

Після надходження повідомлення чи заяви про незаконне видобування корисних копалин (бурштину) оперативний черговий повинен ужити всіх заходів щодо припинення кримінального правопорушення, забезпечити затримання правопорушників, ліквідації негативних наслідків правопорушення, керуючись при цьому Картотекою

невідкладних дій оперативного чергового.

Відповідно до п. 5.3.2. Інструкції з організації реагування органів внутрішніх справ на повідомлення про кримінальні, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події (наказ МВС України від 22.10.2012 № 940), оперативний черговий негайно направляє на місце події СОГ у повному складі для перевірки факту незаконного видобутку корисних копалин (бурштину). Склад цих груп формується з працівників ОВС відповідно до графіка чергування, затвердженого начальником територіального ОВС та погодженого з начальником слідчого підрозділу.

Згідно п. 2.4. Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень (наказ МВС України від 14.08.2012 р. № 700), до СОГ в обов'язковому порядку залучають слідчого (старший СОГ), співробітника оперативного підрозділу та спеціаліста-криміналіста.

Загальний термін прибуття працівників міліції на місце вчинення кримінальних правопорушень не повинен перевищувати часу підготовки і збору до виїзду та часу, мінімально необхідного для подолання відстані від ОВС до місця події (з урахуванням особливостей місцевості, погодних та дорожніх умов).

Після прибуття на місце події члени СОГ з'ясовують обставини вчинення кримінального правопорушення, встановлюють свідків, прикмети осіб, які вчинили кримінальне правопорушення та ймовірні шляхи їх відходу. Особливості проведення слідчого огляду місця події досліджуваних злочинів полягає ще й у тому, що він вимагає використання спеціальних знань. Так, при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин, слідчий до огляду місця події повинен залучити спеціалістів, котрі допоможуть йому визначити межі місця незаконного видобування, вид корисних копалин, відібрати проби незаконно видобутих корисних копалин у необхідній кількості залежно від їх виду, зафіксувати результати огляду. Таким чином, враховуючи специфіку розглядуваних злочинів, слідчий повинен ще до виїзду на місце події визначити спеціалістів, яких варто залучити до проведення слідчої дії.

У якості фахівців слідчий, залежно від виду та способу незаконного видобування корисних копалин повинен залучити: маркшейдерів, геологів, гірників, хіміків, працівників Державної екологічної інспекції Міністерства екології та природних ресурсів.

Зазначимо, що слідчому доцільно залучати до огляду місця події оперативних працівників міліції з метою:

- охорони місця незаконного видобування корисних копалин та підтримання порядку на цій території;
- обстеження прилеглої території;
- спостереження за поведінкою окремих осіб;
- опитування присутніх осіб;
- проведення дій, пов'язаних з затриманням злочинців, розшуком незаконно видобутих корисних копалин, знарядь вчинення злочину та інших об'єктів¹.

Слідчий, який перебуває у складі СОГ, для належного оперативного інформування чергової частини вищого ОВС про кримінальні правопорушення та інші надзвичайні

¹ Книженко С. О. Особливості огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин / С. О. Книженко // Форум права. — 2010. — № 3. — С. 186—190. - [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2010_3_27.pdf

події, що подаються до МВС, ГУМВС, УМВС, інформують з місця події чергову частину про попередню правову кваліфікацію правопорушення або події, зазначаючи статтю КК України, час та дату. Якщо на місці вчинення кримінального правопорушення присутня особа, яка звернулася з повідомленням складається відповідний протокол усної заяви.

Відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК, огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що здійснюється негайно після завершення огляду.

Після підтвердження отриманої інформації про наявність кримінального правопорушення черговий вживає заходів щодо своєчасного надання відповідних матеріалів, зокрема протоколу огляду місця події та письмової заяви потерпілого, керівнику органу досудового розслідування для визначення виконавця й організації досудового розслідування (ч. 1 ст. 214 КПК України).

Керівник органу досудового розслідування визначає слідчого для проведення розслідування (ч. 2 ст. 39 КПК). Після внесення відомостей слідчим до ЄРДР кримінальне правопорушення потрапляє до розділу "незарєєстровані". Порядкового номеру кримінальне провадження набуває у разі підтвердження керівником відомостей внесених слідчим. Після цього слідчий інформує прокурора та заявника про початок досудового розслідування та розпочинає провадження (ч. 6 ст. 214 КПК).

Також в рамках розслідування кримінального правопорушення за ст. 240 КК України слідчого має взаємодіяти з:

- 1) оперативними підрозділами;
- 2) екологічною інспекцією Міністерства екології та природних ресурсів, іншими природоохоронними органами;
- 3) органами місцевого самоврядування та управління;
- 4) службовими особами підприємств, установ, організацій.

У рамках виконання письмових доручень слідчого про проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій співробітники оперативних підрозділів: вживають заходів щодо встановлення всіх комерційних структур, що функціонують на ринку регіону, щодо скуповування корисних копалин (бурштину);

здійснюють попереднє оперативне відпрацювання визначених об'єктів, у ході якого встановлюють місця розташування приймальних пунктів корисних копалин, засоби та шляхи транспортування бурштину;

отримують інформацію у місцевих та знайомих у Державній службі геології та надр України дані про розміщення залежей корисних копалин;

встановлюють можливу причетність до незаконного видобування корисних копалин, працівників, які здійснюють державний контроль та нагляд за використанням і охороною надр, представників органів місцевої влади;

комплексно перевіряють суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють приймання дорогоцінного каміння від населення;

відпрацьовують осіб, які раніше працювали на підприємствах при видобуванні корисних копалин (бурштину), та були звільнені з негативних причин;

відпрацьовують раніше засуджених за вчинення незаконного видобування корисних копалин, осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень, неповнолітніх з неблагополучних сімей, осіб, які перебувають під адміністративним наглядом або формально під нього підпадають, звільнених від кримінальної відповідальності або

відносно яких застосовані покарання, не пов'язані з позбавленням волі, наркоманів, злісних порушників громадського порядку, а також осіб, які потрапляли в поле зору оперативних та інших підрозділів ОВС за підозрою в причетності до вчинення схожих злочинів або висловлювалися про намір учинити злочини;

проводять негласні слідчі (розшукові) дії для забезпечення збирання інформації;

проводять подвірні обходи для збирання відомостей, що можуть бути використані в розкритті злочину, та обстеження місцевості в районі вчинення злочину з метою виявлення загублених, викинутих злочинцем знарядь злочину, інших предметів і додаткових джерел інформації про злочин і осіб, які його вчинили (установлені відомості та проведені дії доповідаються слідчому для процесуального закріплення);

орієнтують особовий склад ОВС на території обслуговування, на якій учинено злочин (працівників патрульної служби, ДІМ) представників громадськості про характер, час, місце, спосіб учинення злочину, кількість осіб, які брали в ньому участь, їх зовнішність, прикмети видобутого бурштину, фрагментів, приладдя вчинення злочину, та про інші відомості, що мають значення для встановлення і розшуку злочинців;

використовують можливості інформаційно-пошукових систем, а також засобів масової інформації;

залучають до розкриття злочинів осіб, з якими ОВС установили конфіденційне співробітництво.

У разі виникнення сумнівів щодо належності місця розташування об'єкта видобутку корисних копалин (бурштину-сирцю) до території, яка обслуговується певним слідчим підрозділом, слід отримати в обласній або районній державній адміністрації Державного акту на право постійного користування земельною ділянкою. Питання про належність місця розташування об'єкту незаконного видобутку корисних копалин (бурштину) до території обслуговування певного слідчого підрозділу вирішується з урахуванням місця дислокації слідчого підрозділу та норм ст. 216 КПК щодо визначення підслідності.

Висновки. Отже, з проаналізованого матеріалу випливає, що особливості організації і проведення початкового етапу розслідування залежать від особливостей криміналістичної характеристики злочинних дій та відповідних проблем та складнощів, що виникають у рамках кримінального провадження цієї категорії. Тому для ефективності боротьби з такими злочинами необхідно враховувати їх специфіку. Своєчасність і цілеспрямованість дій на початковому етапі розслідування і добре організована взаємодія між відповідними підрозділами міліції найважливіші умови успіху розслідування незаконного видобування корисних копалин (бурштину-сирцю).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України . – 1996. 30.
2. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними : закон України від 18 листоп. 1997 р. № 637/97-ВР. [Електронний ресурс]: Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>
3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.

